

УДК 242.9

DOI: 10.31891/2307-5740-2021-294-3-13

ВІВЧАР О. І.

ORCID: 0000-0001-9246-2226

e-mail: o.vivchar84@gmail.com

Західноукраїнський національний університет

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВИЙ МЕХАНІЗМ ФІНАНСОВИХ РОЗСЛІДУВАНЬ У ПРАВООХОРОННІЙ ДІЯЛЬНОСТІ: ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНИЙ ПІДХІД

У статті досліджено понятійно-категоріальний апарат фінансових розслідувань та роль правоохоронних органів у процесі виявлення злочинної діяльності. Обґрунтовано інформаційно-аналітичне забезпечення фінансових розслідувань. Як результат наукових досліджень, ідентифіковано згідно класифікаційних ознак схеми легалізації (відмивання) злочинних засобів. На основі чого охарактеризовано трифазну модель легалізації (відмивання) доходів, отриманих злочинним шляхом, яка складається із трьох етапів (стадій): розміщення, розшарування, інтеграція.

Ключові слова: фінансові розслідування, правоохоронні органи, правоохоронна діяльність, легалізація (відмивання) доходів, отриманих злочинним шляхом, інформаційно-аналітична діяльність.

OKSANA VIVCHAR

Western Ukrainian National University

ORGANIZATIONAL AND LEGAL MECHANISM OF FINANCIAL INVESTIGATIONS IN LAW ENFORCEMENT ACTIVITY: INFORMATION AND ANALYTICAL APPROACH

In modern conditions of turbulence of economic processes of activity of law enforcement agencies testifies that effective counteraction to crime is impossible without active use of economic knowledge. Please note that the practical effectiveness of the mechanism for detecting and investigating economic crimes depends to some extent on the study of financial information that characterizes criminal activity. Meanwhile, it should be noted that at the stage of crime detection, financial monitoring of dubious financial transactions is used, inspections and audits of financial and economic activities of economic entities are conducted. At the stage of crime investigation, the timely appointment and conduct of forensic accounting examinations, the involvement of a specialist economist in investigative actions, etc. is important. Combating modern crime involves the integration of legal and economic knowledge, as well as the interaction of operational and investigative units of law enforcement agencies, which are directly involved in detecting and investigating crimes together with experts with economic knowledge.

The article examines the conceptual and categorical apparatus of financial investigations and the role of law enforcement agencies in the process of detecting criminal activity. Information and analytical support of financial investigations is substantiated. As a result of scientific research, it is identified according to the classification features of the scheme of legalization (laundering) of criminal means. On the basis of which the three-phase model of legalization (laundering) of proceeds from crime is characterized, which consists of three stages: stages, stratification, integration.

Key words: financial investigations, law enforcement agencies, law enforcement activities, legalization (laundering) of proceeds from crime, information and analytical activities.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями

У сучасних умовах турбулентності економічних процесів діяльності правоохоронних органів свідчить про те, що ефективна протидія злочинності неможлива без активного використання економічних знань. Звертаємо увагу, що практична дієвість механізму виявлення й розслідування економічних злочинів певною мірою залежить від дослідження фінансової інформації, що характеризує злочинну діяльність. Між тим слід зазначити, що на стадії виявлення злочинів застосовується фінансовий моніторинг сумнівних фінансових операцій, проводять перевірки, ревізії фінансово-господарської діяльності суб'єктів господарювання. На стадії розслідування злочинів важливе значення має своєчасне призначення й проведення судово-бухгалтерських експертиз, залучення фахівця-економіста до проведення слідчих дій тощо. Протидія сучасній злочинності передбачає інтеграцію юридичних і економічних знань, а також взаємодію співробітників оперативних і слідчих підрозділів правоохоронних органів, які безпосередньо беруть участь у виявленні й розслідуванні злочинів спільно з фахівцями, котрі володіють економічними знаннями.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Дослідження сучасної проблематики з питань економічної безпеки країни висвітлюють такі провідні науковці, як: З. Варналій, О. Вівчар, Б. Данилишин, Я. Жаліло, А. Барановський, В. Бойко, В. Геєць, О. Гойчук, Б. Губський, М. Корецький, В. Мунтіян, О. Кириченко, Т. Ковальчук, О. Користін, Б. Пасхавер, Ю. Пахомов, П. Саб-лук, О. Скидан, В. Шлемко, Л. Яремко, та зарубіжних науковців: А. Алтухова, К. Баррета, І. Богданова, С. Глазьева, А. Городецького, Ю. Одума, Г. Столярова, Н. Фурса та інших. Дослідженню проблем криміналістичної діагностики злочинів на основі економічної інформації присвячені роботи Е.Ю. Андроникової, С.В. Карташова, В.А. Тимченко, О.Б. Пойзнера й деяких інших учених.

Формулювання цілей статті

Метою статті є обґрунтування сутнісної характеристики фінансових розслідувань, а також дослідження інформаційно-аналітичного забезпечення фінансових розслідувань в сучасних умовах.

Виклад основного матеріалу

На основі проведених досліджень встановлено, що під поняття “фінансові розслідування” активно в практичній діяльності застосовують міжнародні організації, створені для боротьби з відмиванням грошових засобів, серед яких FATF, CFATF і інші. Фінансові розслідування можуть бути засобом виявлення предикатних злочинів, які були невідомі раніше, і дають можливість виявити інших причетних осіб та групи в скоєнні даного виду злочину. Тобто надзвичайно важливо максимально використовувати можливості фінансової розвідки протягом усього періоду проведення фінансового розслідування. Це визначає необхідність поширення фінансової інформації між усіма правоохоронними й іншими компетентними органами відповідно до чинного законодавства й повинне бути спрямоване на одержання результату.

Однак фінансові розслідування є надзвичайно складним видом дослідження. По-перше, їхнє здійснення вимагає багаторічного досвіду роботи з фінансовою сферою. По-друге, самостійними зусиллями жодне відомство не в змозі охопити широкий спектр інформації, необхідної для відстеження всіх фінансових операцій. По-третє, масштабність, різноманітність і мінливість фінансового сектору обумовлюють ускладнення фінансових розслідувань. До предмета фінансових розслідувань як особливого виду аналізу належить фінансова складова злочинної діяльності. Саме вивчення фінансової складової на основі відповідної методики, технології й організації праці може суттєво допомогти правоохоронним органам при виявленні й розслідуванні практично будь-якого злочину, пов'язаного з рухом фінансових ресурсів і слідчими діями у вигляді фінансової інформації [4, с. 190].

Отже, фінансові розслідування – це засоби виявлення й попередження різних зловживань, пов'язаних з ухилянням від сплати податків, шахрайством, корупційними проявами тощо. Метою застосування фінансових розслідувань є протидія легалізації (відмиванню) доходів, отриманих злочинним шляхом, і фінансуванню тероризму, а також незаконному утримання коштів за межі країни, що має негативний вплив на економіку та економічну безпеку держави зокрема.

Крім того, міжнародний досвід вказує на той факт, що з практичної точки зору є обов'язкове проведення фінансового розслідування паралельно, наприклад, з документуванням діяльності.

Інформаційно-аналітична діяльність, беззаперечно, є широкою й багатогранною сферою діяльності. Вона містить у собі спектр та систематизацію фактів згідно даного питання, їх оцінку, відбір, тлумачення, чіткий і продуманий виклад в усній або письмовій формі. Варто відзначити, що отримання необхідних матеріалів, діяльність, пов'язана із придбанням, систематизацією, перекладом і поширенням документів сюди не включається. Головна мета аналітичної діяльності полягає в одержанні максимальної користі від інформації, яка є в розпорядженні, для того щоб правильно зрозуміти й оцінити ситуацію, бачити її в перспективі, а в остаточному підсумку – успішно діяти.

Необхідно відзначити, що немає уніфікованого поняття інформаційно-аналітичної діяльності, наприклад, його визначають у такий спосіб:

1) інформаційно-аналітична діяльність – це сукупність дій на основі концепцій, методів, засобів, нормативно-методичних матеріалів для збору, систематизації, обробки й аналізу даних з метою обґрунтування й прийняття ефективних управлінських розв'язків;

2) інформаційно-аналітична діяльність – процес у сфері управління, являє собою процес пошуку, збору, переробки й вистави інформації у формі, придатної для її використання;

3) інформаційно-аналітична діяльність – це галузь людської діяльності, зосереджена забезпечити інформаційні потреби суспільства за допомогою аналітичних і інформаційних технологій, за рахунок переробки вихідної інформації й одержання якісно нового значення.

У загальному розумінні, вона пов'язана з реалізацією права на доступну інформацію, тобто самостійного інформаційного права, яке передбачає можливість для учасників інформаційних відносин вільно одержувати, використовувати, поширювати й зберігати відомості, необхідні для реалізації своїх прав, воль і законних інтересів, здійснення завдань і функцій [1, с. 162].

У сучасних умовах роль аналітичної діяльності постійно зростає й стає необхідною потребою суспільства, одним з найважливіших і впливових факторів стабільності й життєдіяльності будь-якої держави. Аналітики усе більше впливають на розвиток людства, усі сфери громадському життя. У багатьох, особливо економічно розвинених країнах системно створюються інформаційно-аналітичні служби в різних органах державної влади, приватних структурах, партіях і таке інше.

Відзначимо, що інформаційно-аналітичне забезпечення фінансових розслідувань – це складний, високотехнологічний вид управлінської діяльності, який передбачає збір і комп'ютерну обробку більших обсягів інформації з різних джерел, підготовку й обґрунтування способів розв'язку на всіх стадіях оперативного й кримінального процесів. Особливу актуальність і в той же час складність представляють завдання формування цілісної картини й доказової бази таких злочинів, як відмивання (легалізація) злочинних доходів і незаконний вивіз капіталу, які пов'язані з відхиленням від оподатковування в особливо великих розмірах, прихованням доходів в офшорних зонах і ін. Пріоритетним напрямком інформаційно-аналітичної роботи є

своєчасне інформування органів державної влади про проблеми фінансової безпеки, причинах і умовах, сприятливих здійсненню фінансових злочинів, заходах попередження й протидії загрозам безпеки фінансової системи держави [6, с. 417].

Для організованих форм злочинної діяльності у фінансовій сфері характерні скоєння злочинів з різними кваліфікаціями, включаючи “відмивання” і приховання доходів від оподаткування; рознесення подій злочинів по місці, часі й учасникам; конспіративність намірів і дій; організація складних і схованих схем переміщення коштів незаконного походження [7, с. 136].

В сучасних умовах розвитку національних економік стрімко розвивається економічна злочинність, яка характеризується масштабними розмірами. Здійснення злочинів у сфері економіки становить реальну небезпеку країні в цілому й окремим громадянам, оскільки розвиток економіки забезпечує існування й розвиток суспільства.

Економічне збагачення нинішнього суспільства нерозривно пов’язане із запобіганням різноманітних загроз, які найбільше отримують розвитку в період реформування економічної системи держави. Серед інших небезпек одержали поширення складні й небезпечні для нашої країни такі соціально економічні явища: корупція на всіх рівнях державного управління, організована злочинність із її проникненням у систему економічних відносин, тіньова економіка й особливості її кримінальна складова та інші [5, с. 40].

Вагоме місце серед зазначеного займає “відмивання засобів” як механізм забезпечення діяльності негативних економічних відносин, відтворення економічного потенціалу організованої злочинності й таке інше.

Ефективне функціонування системи запобігання й протидії легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, передбачає визначення й деталізацію основних понять, використовуваних у сфері боротьби з легалізацією злочинних засобів.

Синонімом поняття “легалізація” у контексті кримінального права є поняття “відмивання”. Визначення поняття “легалізація”, у порівнянні з поняттям “відмивання”, більш точно відповідає значенню про надання законного статусу доходам, які отримані в результаті здійснення злочину. Поняття “відмивання грошей” (money laundering) історично пов’язане з одним з перших і найбільш відомих широкому розповсюдженню головних способів легалізації злочинних доходів, які в 30-х рр. XX ст. кримінальні групи США, одержуючи надприбутку від незаконної торгівлі алкоголем під час дії “сухого закону” [2, с. 45].

Однак, це поняття придбало найбільше поширення під час Уотергейтського політичного скандалу в середині 70-х рр. XX ст. у США, а в юридичному контексті поняття “відмивання засобів” в офіційному значенні було використано на судовому засіданні в США в 1982 р. щодо конфіскації легалізованих (відмитих) доходів, отриманих від реалізації колумбійських наркотиків.

Історія з відмиванням засобів одержала продовження в період кінця 70-х – початку 80-х рр. XX в., коли основним джерелом надприбутків організованої злочинності в США був незаконний оборот наркотичних засобів і психотропних речовин.

Базовим для використання сьогодні є законодавчо певне поняття “легалізація (відмивання) доходів, отриманих злочинним шляхом”. При цьому, будь-яке використання різної термінології для позначення даного явища при відсутності спеціальних застережень вважається синонімічним. До того ж, неоднакові терміни в певних ситуаціях часто можуть відображати різні цілі й технологічні етапи використання незаконних доходів.

На нашу думку, саме легалізація злочинних доходів у сучасних умовах є однією із ключових загроз економічній й національній безпеці в цілому. Це обумовлене особливим місцем фінансового сектору в умовах глобалізації, що ростуть значення міжнародних фінансових інститутів, реалізацією різноманітних міждержавних і міжнародних проектів по забезпеченню взаємодії в сфері міжнародних фінансових потоків. Разом з тим, варто відзначити, що легалізація доходів, отриманих злочинним шляхом, негативно впливає не тільки на функціонування економічної системи. Дане негативне соціально економічне явище завдає значної шкоди всім без винятку сферам громадському життю, а це, у свою чергу, становить чималу загрозу національній безпеці держави.

У сучасному світі реалізуються різні схеми легалізації (відмивання) злочинних засобів. Єдиної класифікації таких схем, як серед учених, так і правоохоронних органів немає.

Однак, на основі загальних характерних ознак їх можна ідентифікувати за наступними критеріями:

а) по призначенню:

- з метою ухилення від сплати податків;
- з метою приховання злочинних операцій (легалізації засобів, отриманих від злочинів)

б) по типах систем розрахунків:

- готівка;
- безготівкові (через платіжні доручення, пластикові карти, клірингові розрахунки й т. п.).

в) по організації управління:

- із централізованим управлінням (“конвертаційні центри”)

г) по способу організації передачі інформації:

- з маршрутизацією інформації;
- із селекцією інформації.

д) з технічним забезпеченням проведення фінансових розрахунків (методами доступу для проведення електронних транзакцій):

- з єдиними методами доступу, орієнтованими на електронні розрахунки (система “клієнт-банк”, пластикові карти та інше);

- з використанням різних носіїв коштів (готівка, пластикові карти, цінні папери та інше) [3, с. 68].

Сьогодні найпоширенішою є трифазна модель легалізації (відмивання) доходів, отриманих злочинним шляхом (використовується й міжнародною організацією FATF), яка складається із трьох етапів (стадій): розміщення, розшарування, інтеграція.

Розміщення (placement) впровадження злочинних доходів у легальний оборот шляхом депонування засобів на банківські рахунки або розміщення активів в інших типах фінансових установ. Ціль – надання злочинним засобам виду законності.

Розшарування (layering) – трансформація злочинних доходів у різні активи і їх подальше розсіювання шляхом проведення серії фінансових операцій. Ціль – приховання джерел походження злочинних засобів і їх реальних власників.

Інтеграція (integration) – додання легітимного характеру злочинних доходам і їх інвестування в легальну (офіційну) економіку. Ціль – надання злочинним засобам легального джерела походження [8].

Варто відзначити, що зазначені три стадії можуть здійснюватися одночасно або частково накладатися один на одного, а границі між ними досить умовні, оскільки весь процес легалізації (відмивання) доходів, отриманих злочинним шляхом, в основному залежить від конкретної ситуації.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі

Про резюмувавши вище описане слід відзначити, що під фінансовими розслідуваннями необхідно розуміти дослідження фінансової інформації з метою виявлення й розслідування злочинів, що містять фінансову складову. Наукові дослідження вказують на той факт, що фінансова інформація про злочинну діяльність становить предмет фінансових розслідувань як виду конкретної діяльності. Зокрема, закономірності формування фінансової інформації про злочинну діяльність і її відображення в системах обліку (бухгалтерського, податкового, управлінського, “чорнового”), а також закономірності її використання в діяльності правоохоронних органів і суб’єктів господарювання у протидії злочинам повинні стати предметом фінансових розслідувань. З практичної точки зору доведено, що предмет фінансових розслідувань на основі інформаційно-аналітичного забезпечення формує наступна інформація: перенаправлення фінансових і товарних потоків і (або) викривлення інформації про фінансово-господарську діяльність суб’єктів господарювання під час вчинення економічних злочинів; фінансові й товарні потоки, їх маскування й відображення в системах банківського й неофіційного обліку при наркоторгівлі, торгівлі зброєю, людьми, людськими органами, контрабанді, порнобізнесі, контролі над проституцією й нелегальною трудовою міграцією та ін.; фінансові потоки, їх маскування й відображення в системах банківського й неофіційного обліку при організації та вчиненні терористичних дій, бандитизму, екстремістської діяльності, формуванні незаконних збройних формувань і т.д.

Література

1. Андрушків Б. М. Економічна та майнова безпека підприємства та підприємництва. Антирейдерство: монографія. Тернопіль: Тернограф. 2012. 456 с.
2. Андрушків Б. М., Вівчар О. І., Гевко В. Л. Проблеми теорії і практики менеджменту : навч.-методич. посібн. Тернопіль: Вид. ТЗОВ “Терно-Граф”. 2009. 312 с.
3. Вівчар О. І. Управління економічною безпекою підприємств: соціогуманітарні контексти: монографія. Тернопіль, ФОП Паляниця В. А., 2018. 515 с.
4. Лепський С. І. Зарубіжний досвід використання фінансових розслідувань у правоохоронній діяльності. Право і суспільство. № 2. 2014. С. 189–194.
5. Живко З. Б. Механізм управління системою економічної безпеки підприємства. Науковий вісник Ужгородського університету. 2014. Вип. 3. С. 37–42.
6. Харко Д. М. Кримінологічні проблеми щодо визначення поняття та ознак сучасної економічної злочинності як фактора тінізації економіки України. Актуальні проблеми держави і права. 2010. Вип. № 6. С. 597–601.
7. Stessens G. Money Laundering: a new international law enforcement model. Cambridge University Press. 2000. 98 с.
8. Gilmor W.C. Dirty money. The evolution of money laundering countermeasures. Strasbourg. 2011. 122 p.

References

1. Andrushkiv, B. M. (2012) Ekonomichna ta mainova bezpeka pidpriemstva ta pidpriemnytstva. Antyreiderstvo [Economic and property security of enterprise and entrepreneurship. Anti-crime]. Ternopil: Ternohraf. [in Ukrainian].
2. Andrushkiv, B.M., Vivchar, O.I., Gevko, V.L. Problemy teorii i praktyky menedzhmentu : navch.-metodych. posibn. [Problems of theory and practice of management textbook]. Ternopil: Terno-Graf LLC. 2009. 312. [in Ukrainian].
3. Vivchar, O. I. (2018) Upravlinnia ekonomichnoiu bezpekoiu pidpriemstv: sotsiohumanitarni konteksty [Management of economic security of enterprises: socio-humanitarian contexts]. Ternopil, FOP Palanytsia V. A. 515. [in Ukrainian].

-
4. Lepskyi, S. I. (2014) Zarubizhnyi dosvid vykorystannia finansovykh rozsliduvan u pravookhoronnii diialnosti [Foreign experience in the use of financial investigations in law enforcement]. *Law and society*. № 2. 189–194. [in Ukrainian].
 5. Zhyvko, Z. B. (2014) Mekhanizm upravlinnia systemoiu ekonomichnoi bezpeky pidpriemstva [Mechanism of management of the system of economic security of the enterprise]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu – Scientific Bulletin of Uzhhorod University*. 3. 37-42. [in Ukrainian].
 6. Kharko, D. M. (2010) Kryminolohichni problemy shchodo vyznachennia poniattia ta oznak suchasnoi ekonomichnoi zlochynnosti yak faktora tinizatsii ekonomiky Ukrainy [Criminological problems concerning definition of concepts and features of modern economic crime as a factor of shadow economy of Ukraine]. *Aktualni problemy derzhavy i prava – Actual problems of state and law*. 6. 597-601 [in Ukrainian].
 7. Stessens, G. (2000) *Money Laundering: a new international law enforcement model*. Cambridge University Press. 98.
 8. Gilmore, W. C. (2011) *Dirty money. The evolution of money laundering countermeasures*. Strasbourg. 122.

Надійшла / Paper received : 23.02.2021

Надрукована / Printed : 10.03.2021